ՄԱՏԵՆԱԽՕՍԱԿԱՆ

DIE ESRA-APOKALYPSE (IV. Esra). Erster Teil. Die Ueberlieferung. Herausgegeben im Auftrage der Kirchenväter-Kommission der königlichen Akademie der Wissenschaften von Lic. Dr. Bruno Violet. Leipzig, Hinrichs, 1910. 8°, LXIV, S. 446.

Ներկայ աշխատասիրութիւնը մասն կը կազմէ "Յոյն քրիստոնեայ մատենագիրներ առաջին երեք դարերու„ շարքին, որ կը հրատարակուի Բերլին՝ օժանդակութեամբ Պրուսիական Գիտութեանց Ակադեմիայի։ Յարգոյ հրատարակիչն իր այս աշխատասիրութեամբը զգալի պակաս մը կը լրացնէ անվաւեր գրականութեան մէջ։ Յայտնութիւն Եզրայ կամ ըստ հայ գրչագրաց՝ Եզր երրորդ (= Vulg. IV) անվաւերական, որուն երբայական սկզբնագիրը կորսուած ըլլալով՝ առանձին իմն բանասիրաց ուշադրութեան առարկայ դարձած է, կը յուսանք թէ իր վերջնական լուծումը պիտի գտնէ այսուհետեւ։ Վիոլէտի աշխատութիւնը չնչին մեզի համար ոչինչ կարեւոր բան կը բովանդակէ, ինչպէս պիտի տեսնենք։ Ընդարձակ ներածութեան մէջ (p. XIII—LXIV) հրատարակիչն մանրամասն կը խօսի անվաւերականիս ծանօթ ձեռագիրներուն եւ անոնց իրարու հետ ունեցած աղերսին վրայ, համառօտ՝ւ շօշափելով նաեւ զանազան թարգմանութիւններն։ Հրատարակչին բուն նպատակն է՝ բնագիրները գերմաներէն թարգմանութեամբ ներկայացընել։ Թարգմանութեանց բաժնին մէջ յատուկ տեղ գրաւած է նաեւ Եզրայ անվաւեր գրոց հայերէն թարգմանութիւնը, որուն վրայ քիչ մը եւոքը։ Այնուհետեւ Յարգոյ հրատարակիչն վեց սիւնակներու մէջ զետեղած է լատին, ասորի, եթովպական, արաբերէն (կրկին բնագիրք ըստ Էվալդի եւ Գիլդեմայստերի) բնագիրներուն կերպարեալ թարգմանութիւնը։ Թաց ի լատին եւ հայ բնագիրներէն, որոնք լատիներէն լեզուաւ գրուած են, մէկալներն ինքնին իսկ Հրատարակչին յատուկ աշխատասիրութիւնը կրնան համարուիլ, վասն զի հոս ամբողջը վերստին նոր թարգմանուած է, աչքի առջեւ ունենալով նախընթաց թարգմանութիւններն եւ նորագիւտ ձեռագիրները։ Այս կողմանէ գործը իր նախընթացները կը գերազանցէ։ Գալով հայ թարգմանութեան՝ հեղինակը արտատպած է հոս ուղղակի Պետերմանի լատիներէն թարգմանութիւնն ըստ տեղեկատուութեան հայագէտ Կոնիբիրի (էջ VII)։ Կանխաւ կը խօսուի նաեւ հայ թարգմանութեան վրայ (էջ XL, § 19), ուր կը յիշուին Եզրայ անվաւեր գրոց 1805ի տպագրութիւնը, զոր հրատարակած է Զօհրապ իր Աստուածաշունչին ետեւը (էջ 13—25) եւ 1896ի տպագրութիւնը (Անվաւեր գիրք հին կտակարանաց. Ա. Վենետ. 1896, էջ 251—99), երկուքնալ գժբախտաբար առանց ձեռագրական տարբերութեանց են։ Նմոյշներ՝ գերմաներէնի թարգմանած եւ հրատարակած է Էվալդ ի գիրս՝ Nachr. v. d. Gött. gel. Gesell. d. Wiss. 1865. S. 504—516. հայերէն առաջին անգամ Եւրոպացւոց ծանօթացուց Պետերման, որ հայ բնագիրը չորս ձեռագրաց համաձայն լատիներէնի թարգմանելով հրատարակեց ի գիրս Hilgenfeld, Messias Judaeorum, 1869, p. XXXV, 378 - 433։ Հեղինակին անծանօթ մնացած է Եզրայ գրոց նորագոյն հրատարակութիւնը անգղ. թարգմանութեամբ եւ աշխատասիրութեամբ Հ. Խաչերտենցի (Issaverdens, The uncanonical Writings of the old Testament found in the armenian Mss. of the library of St. Lazarus, Venice, 1901 եւ 1907, p. 483—690), նոյնպէս առանց ձեռագրական տարբերութեանց։ Վենետիկեան այս երեք հրատարակութեանց համար գործածուած են մի եւ նոյն Աստուածաշունչ ձեռագիրները գրուած 1648, 1655, 1651, եւ ուրիշ անթուական ձեռագիր մը, հաւանականաբար ԺԷ. դարէ (Հմմտ. Issaverdens, էջ 483, յատկապէս Հ. Սարգիսեանի Ուսումնասիրութիւնք հին կտակարանի անվաւեր գրոց վրայ. Վենետիկ 1898, էջ 323)։ Հեղինակն՝ հայերէնագէտ չըլլալուն՝ անծանօթ պիտի մնար նաեւ Հ. Սարգիսեանի ուսումնասիրութիւնը Եզրի անվաւեր գրոց վրայ՝ իր վերոյիշեալ գրքին մէջ (էջ 318—429), ուր գժբախտաբար նկատողութեան չեն առնուած Էվալդի եւ Պետերմանի վերոյիշեալ գործքերը։ Վիոլէտի հոյակապ հրատարակութեան վրայէն դատելով հայերէնը արժանի է վերստին խնամեալ հրատարակութեան հնագոյն ձեռագրաց վրայէն. դիտմամբ կը շեշտենք այս կէտը, վասն զի Եզրայ գրոց մէջ այնպիսի երեւոյթներ կան, որոնք կարծես թէ միայն հայերէնով կը գտնեն իրենց մեկնութիւնը, օր. համար. "Եւ գնացի ես ըստ բանի նորա ի գաշտ՝ ի տեղին որ անուանեալ կոչի Աբդոթ„ (Գլ. Թ. 26). այս վերջին անունս, որ միայն հայուն յատուկ է, ցայժմ վերջնականապէս չմեկնուած անուն մըն է։ Եթէ ճիշդ է Ի. Պրոյշէնի սա դիտողութիւնը թէ հայ

digitised by A.R.A.R.@

թարգմանութիւնը ունի միայն Ardab (Ardab) ընթերցուածն, որմէ յառաջ եկած են Ardab, Ardas եւ Ardap մեւերը (Zeitschr. f. d. neutest. Wiss. I [1900], S. 266)՝ այն ժամանակ ստուգիւ յարգի ընթերցուած մ'ունի հայը։ Լատին ձեռագիրք ունին՝ Ardap, Ardas, Ardad, Adar, Ardat, Ardaph, Adaph, ուրիշ թարգմանութիւնք նոյնպէս անորոշ՝ Arphad, Araat եւն (հմմտ. այս մասին նաեւ հ. Պարգիսեանի գործքը էջ 336 եւ այլուր)։ Յարգոյ հեղինակը անունս նոյն կը համարի հերմասյ գրոց մէջ յիշուած Ἀρχαδία անուան հետ (էջ XLIX եւ 270)։

Ի վերջոյ գործոյն ամբողջութեան համար յիշուած է նաեւ Ոսկանի ձեռօք կատարուած նորագոյն թարգմանութիւն մը Եզրայ անվաւեր գրոց, տպ. Ամստերդամ 1666, Ս. Պետերբուրգ 1815 (կարդա՛ 1817)։ Թարգմանութենց վրայ խօսուած ատեն՝ անտես եղած չէ նաեւ Եզրի վրական թարգմանութիւնը (ըստ տեղեկատուութեան հայագէտ Կոնիբիրի), որ այլ եւ այլ խմբագրութեամբ ծանօթ է (էջ XL—XLIII, XLVII)։

Հ. Պ. ՓՇԻՐՄԱԹԵԱՆ

KONRAD DR. ALOIS — Johannes der Täufer. Eine von der Wiener Universität ausgezeichnete Schrift. Graz und Wien, Verlagsbuchhandlung, 1911. 8°, IV, 292 S. K 5·—.

Վիեննայի համալսարանական վարչութիւնն առաջարկած էր գիտնոց՝ քանի մը տարի յառաջ, Յովհաննու Մկրտչի վարքն ու գործունէութիւնը ներկայացընել ըստ Ս. Գրոց եւ ըստ աւանդութեան (Vita et activitas beati Johannis Baptistae secundum Scripturam et traditionem) յատուկ մրցանակ մը կապելով այդ ծրագրին համաձայն հեղինակողին։ Յայժմ բազմաթիւ մենագրութիւններ հրապարակ ելան այդ առաջարկութենէն ի վեր։ Ուշիւս ունիմ Դր. Ա. Կոնրադի գրութիւնը, որ ի մէջ այլոց արժանացած է խոստացուած մրցանակին։ Գրութիւնը չորս գլխաւոր մասերու բաժնուած է. Յովհ. Մկրտչի ծնողքն կ՚մանրամասնի (էջ 1—81) — հրապարակային գործունէութիւնը (էջ 82—174) — Բանտարկութիւնն ու գլխատումը (էջ 175—222) եւ Նշխարաց յարգութիւնը (էջ 227—280), որ կարծենք գրքին ամենէն գրաւիչ մասը համարելու է։ Մեծ հմտութեամբ գրուած է ամբողջ գիրքը, մանաւանդ վերջին մասը, ուր նկատողութեան առնուած են արեւելեան եւ արեւմտեան զուգահեռն աւանդութիւնները։ Բնականաբար հեղինակին աշխատասիրութիւնն ուրիշ յարգ եւ արժէք կը ստանար, եթէ չափով իմն հիւսած ըլլար արեւելեան աւանդութեանց շարքին, նաեւ հայկականն, որ այնպէս ճոխ է եւ առատ նիւթ կը մատակարարէ սրբախօսական (hagiographique) ուսումնասիրութեանց։ Ի՛նչ զարմանք, երբ հայ եկեղեցին քանիցս կը կատարէ նախակարապետին յիշատակը տարւոյն այլ եւ այլ ժամանակները, երբ արդէն յանյիշատակ ժամանակաց հետէ այս յարգանաց հետքեր կան։ Թող տալով բազմաթիւ վկայութիւններ, Փաւստոս Բիւզանդ իր պատմութեան մէջ սակայն կը յիշատակէ Յովհ. Մկրտչի յիշատակին հանդիսաւոր տօնախմբութիւնը (Տպ. Ս. Պետերբ. 1883, էջ 100) երբ կը գրէ "Երթեալ հասանէր (Գնել) ի բանակն աղբուրի զգիշերն ամենայն՝ բազում փութով տագնապաւ։ Եւ յայնմ աւուր ասէ գէպեցս՝ չէ՞ գովել զԴէն Յովհաննու, որ ի Գրիգորէ եւ ի Տրդատայ յանէն Բագաւորին կարգեալ էր„ եւն։ Ա՛ռ այժմ մանրամասն տեղեկութիւնք այս մասին տես Ուգերեանի քով՝ Լիակատար վարք եւ վկայաբանութիւնք Սրբոց (Վենետ. 1810) Ա. էջ 25—36. եւն։

Կը յանձնարարենք գրութիւնս իբր աղբիւր եւ հիմն՝ Յովհ. Մկրտչի վարքն նաեւ ընդ ազգային աւանդութեան ուսումնասիրելու համար։

Հ. Պ. Փ.

KIRCHLICHES HANDLEXIKON. Ein Nachschlagebuch über das Gesamtgebiet der Theologie und ihrer Hilfswissenschaften; unter Mitwirkung zahlreicher Fachgelehrten . . . , herausgegeben vom Domkapitular Michael Buchberger, Wien, Verlag der Leo-Gesellschaft, 1911. Մեծ 8°. Գինն՝ առ պրակ՝ K 1.20.

Աշխատակցութեամբ բազմաթիւ գիտնոց (1334ն աւելի) ձեռնարկուած է հրատարակութեան Եկեղեցական առեղծ Լեքսիկոնը, որուն ամբողջութիւնը պիտի կազմուի երկու հատորներէ (50 պրակ մը՝ աւելորապես)։ Ընդարձակ ծրագրի մը համար երկու հատոր ծաւալը ի հարկէ շատ անձուկ պիտի երեւայ ամէն

digitised by A.R.A.R.@